

POSTEN I BORÅS I GÅNGEN TID

av Philip Josefson

I år kan Borås fira sitt 350-årsjubileum. Det var nämligen 1622 som Gustav II Adolf grundlade staden och detta skedde främst för att reglera de s.k. knallarnas handel. Man kan sålunda med skäl säga att knallen var den förste boråsaren.

På våren 1624 gästade Gustav II Adolf Borås och vid detta celebra besök diskuterades givetvis en rad för staden viktiga angelägenheter. Om man därvid också dryftade de postala förhållandena är okänt. Det är dock inte alldeles otroligt. Redan 1620 infördes i Älvsborgs län postlöpare och dessa utsågs av ståthållaren och fick sin avlöning genom Räntekammaren. För sin syssla uppbar de en summa av 20 daler pr år samt kläde för 8 daler. De var skyldiga att färdas till fots i båda riktningar. Även om ett statligt postväsen enligt stafettmetoden inte kom till förrän 1636 — Gustav Adolf dog som bekant 1632 — så hade väl denna fråga behandlats under kungens livstid.

Jag skall inte här närmare gå in på de postanordningar som föreskrevs i förordningen om Post- Bådhen av år 1636. Några rader ur denna måste dock citeras: »Måste uti hvar stad, vare sig stor eller liten, förordnas och privilegieras en duglig och härtill kvalificerad person, som kan läsa och skriva, till vilken man alle dithörande brev kan adressera, vilken ock alla de brev, som han ther på orten samlar, kan under ett copert eller knippa åter therifrån tillbaka igen fortsända, vilken ock måste vara edsvuren, att han thermed vill flitig och trogen vara».

Det dröjde till 1645 innan Borås fick ett Post-Contoir. Därmed blev det en tämligen god ordning i stadens postväsen. Även om posten kom rätt sällan så kom den så regelbundet man kunde tänka sig. Borås var en liten stad, omgiven av stora och ödsliga skogar och låg vid sidan av de stora stråkvägarna, varför man inte kunde begära så mycket. En gång i veckan ankom den »Stockholmiska Posten» och den gick till Borås via Jönköping och Ulricehamn. Det blev givetvis förbättringar men några större sådana skedde inte förrän 1863 då staden fick sin första järnväg.

Det bör f.ö. framhållas att knallarna många gånger fick tjänstgöra som postkurirer vid sina färder inte blott genom vårt land utan även i Norge. Dessa resor gick inte blott till fots utan även efter oxar eller hästar.

Postskrivare avrättades

Ernst Grape har i sitt verk »Postkontor och postmästare» angivit Elias Svensson Windruff som stadens förste postmästare och under hans tjänstetid omnämndes Borås för första gången i brevtaxan — det var f.ö. 1668. Denne Windruff var även rådman, vilket även var fallet med hans svärson Johan Hansson som blev postmästare efter Elias Windruff. Som stadens postmästare nr 3 fungerade en son till denne, Sven Windruff. Även denne var rådman vilket också var fallet med Sven Windruffs son, Haqvin. Som den senare även haft anställning som postskrivare så fanns anledning att tro att han var faderns självskrivne efterföljare.

Men så blev inte fallet. Haqvin Windruff blev huvudpersonen i en »crime passionnel» som slutade med att han jämte tre kvinnor avrättades genom halshuggning på den s.k. Galgbacken vid den lilla idylliska Ramnasjön. Detta skedde 1725 och har betecknats som det mörkaste minnet i Borås historia. Med Haqvin Windruffs avrättning utslocknade en av stadens mest betydande släkter.

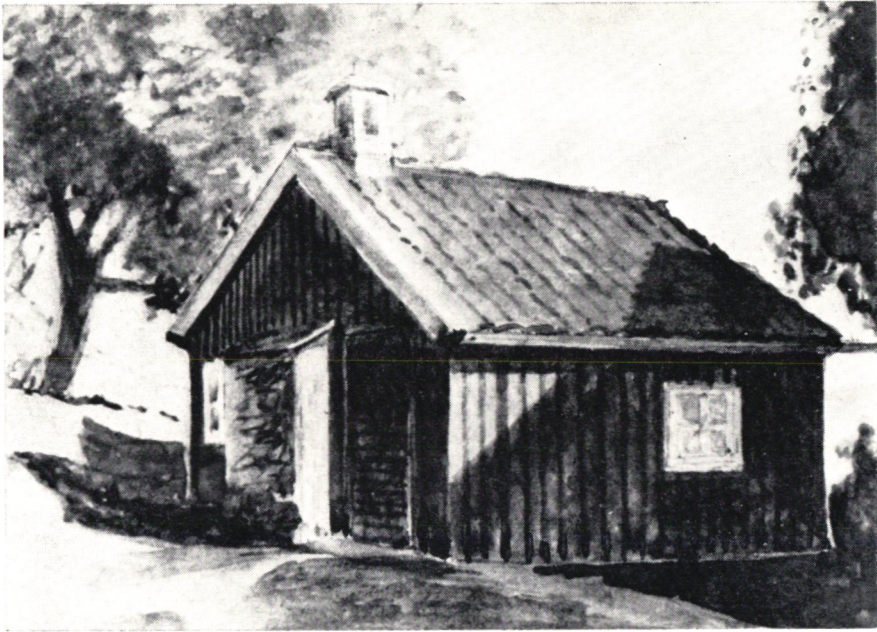
Postdynastin Luth

Var Windruff en känd postdynasti så kan det samma sägas om släkten Luth, där den förste i raden, Lars Luth, blev postmästare 1722 och hans sonson som också hette Lars, blev postkontorets chef 1789.

Under »Lutharnas» tid inträffade åtskilligt i Borås. Den förste fick vara med om stadens andra stora eldsvåda som inträffade i juli 1727 och ödelade hela staden. Enligt anteckningar förlorade Lars Luth sitt hus, där han naturligtvis även hade sitt postkontor och en stor del av sin lösegendom. Med »berömmelig nit» frälsade han dock postkontorets handlingar, brev samt inventarier. Troligtvis låg detta postkontor liksom åtskilliga andra vid nuvarande Stora Torget.

Lars Luths son, Israel, fick vara med vid det solenna tillfälle 1787, då Gustaf III gästade Borås. Hans hus, som alltså låg vid Stora Torget, var prytt med ett »illimineradt dubbelt G med ordet Vivat».

Det kan nämnas att Israel Luth under denna tid fick mottaga postala skrivelser som var avfattade i en stil som var i hög grad sirlig och artig. Så här kunde det låta på adressen: »Monsieur, Monsieur Luth, Maitre des Postes à Borås.» Och skrivelsens underskrift löd på detta vis: »Herr Post-

Efter stadsbranden 1827 var postkontoret för en kortare tid inrymt i denna mjölnarstuga, som fortfarande finns bevarad.

mästarens tjänstvillige Tienare M. Benzelstierna.» Undertecknaren var väl liktydlig med postdirektören så man må undra hur Luth avfattade sina skrivelser till denne.

Säkerligen var Israel Luth i likhet med fadern en duktig postchef. Förutom sin tjänst som postmästare hade han i uppdrag att verkställa extra ordinarie inspektionsresor i Älvsborgs län.

Den siste Luth

Men inte heller dynastien Luth förskonades från ofärd och olyckor. Den siste i raden, Israel Luths son Lars, var boråsarnas postmästare under åren 1789 till 1831. Under denna tid inträffade de tredje och fjärde stora stadsbränderna — det var 1822 och 1827 — och Lars Luth och hans familj blev i likhet med de allra flesta boråsare hårt drabbade. Märkvärdigt nog klarade sig hans hem och postkontor vid branden 1822 men vid 1827 års brand jämnades det med marken.

Man må inte förundra sig över att Luth drog sig långt utanför stans hank och stör efter att ha två gånger sett sin stad gå upp i rök. Han lät uppföra ett hus på den plats där man nu finner Vattentornet i stadsdelen Lugnet. Innan hans fastighet var färdig höll han postkontor i en liten stuga som också lär ha tjänat som båtsmanshus och mjölnarstuga.

Det sades på denna tid att få boråsare varit så hårt prövade som denne postmästare och det påstods att han avled sinnessjuk genom alltför stora sorger. Lars Luth som var stadens sjätte postmästare dog när han var 67 år och hade då »tjänat Kronan i 40 år».

Krigare blev postmästare

Lars Luth efterträddes 1831 av Lorentz Graf, pensionerad överstelöjtnant från Älvsborgs regemente. Vid denna tid var det vanligt i hela landet att postmästartjänsterna besattes med dylika militärer, vilket inte alltid var så lyckligt. Vad Graf beträffar så lär han »på allvar ha luktat krut i pommerska kriget» och säkert är att han bättre förstod sig på krigiska vapen än penna och besvärliga »chartor». Graf fick f.ö. gång på gång erinringar från kongl. poststyrelsen att skriva läsliga adresser på postväskorna. De stackars postiljonerna kunde inte tyda hans piktur, varför de inte visste var de skulle avlämna sina väskor.

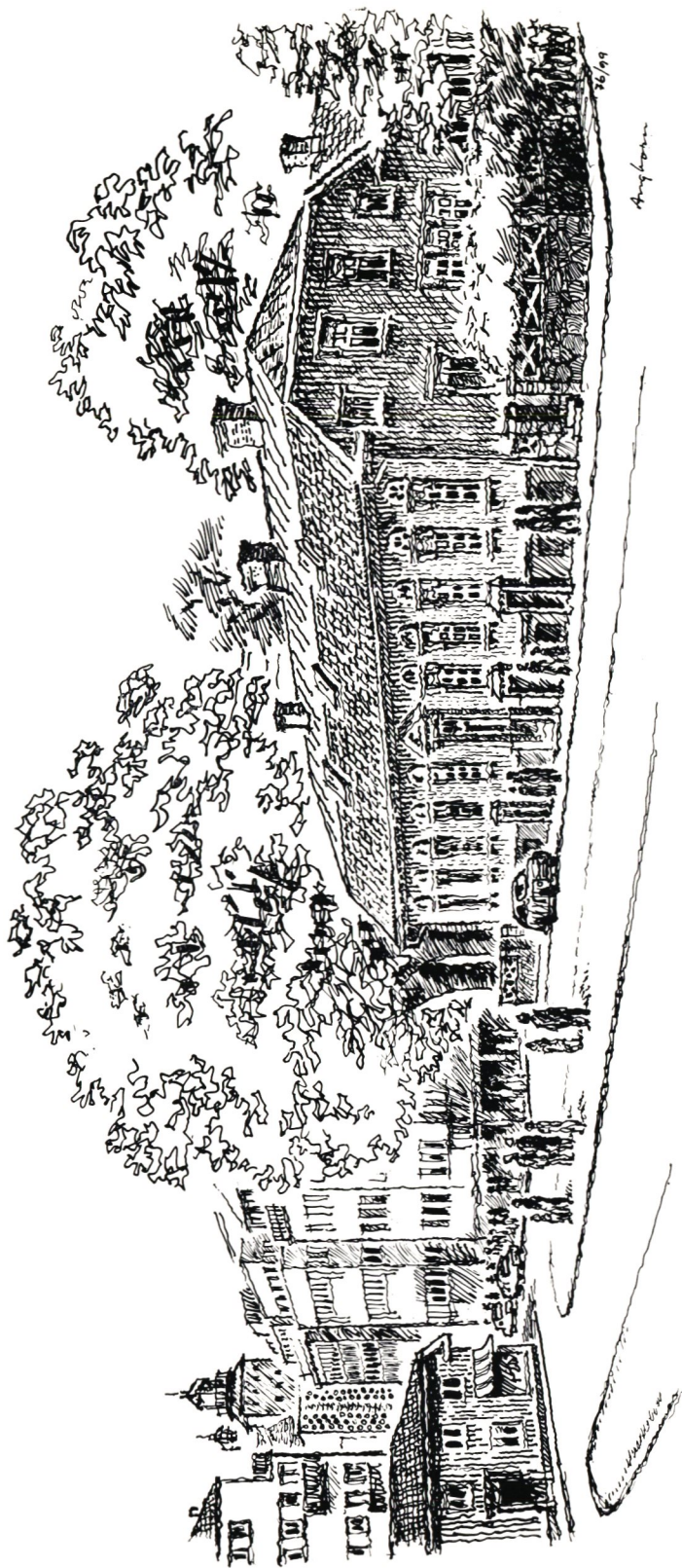
Postmästare Graf gick ur tiden 1839 och boråsarna fick en ny postchef i Gustaf Bogislaus von Segebaden som varit major vid Älvsborgs regemente. Han hade sin bostad och sitt kontor i en minnesomsusad fastighet, den Memsenska. Den finns fortfarande kvar, är belägen vid Södra Torget och är numera mest känd som ungdomsgård.

Bogislaus von Segebaden var postmästare till sin död 1856. Man kan nog säga att han höll en viss militärisk drill även på postkunderna. Längre än till förstugan kom den besökande inte. I dörren till postkontoret fanns en lucka och hit men inte längre kom alltså postkunden. Det berättas också att von Segebaden var känd för sina tämligen svavelosande förmaningar till dem som inte genast efterkom hans »mer eller mindre egensinniga föreskrifter».

»Jämmerligt skrän i posthornet»

Under senare delen av 1600-talet tog postgången från Stockholm till Borås ända upp till 10 dagar — kortaste tiden var en vecka. Man kan knappast säga att förhållandena blev så mycket bättre de närmaste två seklerna. Postförarna mötte stora svårigheter i form av svårforcerad terräng, regn och snöstorm samt störtade hästar. Poströvare fick man också se upp med.

De förhållanden som rådde under t.ex. von Segebadens tid har man sålunda en smula svårt att kalla idylliska. Lokalavisan Borås Tidning hade vid ett tillfälle en svidande uppgörelse med Borås postkontor. I en redaktionell artikel påpekade man bland annat det riskabla i att sända kontanta

Memsens gård, senare kallad Utfallska huset och numera Hengården. I detta hus låg postkontoret 1839—1856. Teckning av Sven Angborn, förärvad av Postmuseum 1970.

medel med post på det sätt som skedde. Vid de stora årliga marknaderna, vid Thomasmässodagen, påskafton samt vid passlösen om hösten och vintern avsändes betydande penningbelopp, skrev tidningen och fortsatte: »Denna post affärdas vanligen sålunda, att postväskan klockan 6 på aftonen kastas öfver ryggen på en gammal häst, riden af en 12 à 13 års pojke, och sedan bär det åstad genom staden under ett jämmerligt skrån i posthornet. Huru lätt vore icke för den, som på ett obehörigt sätt skulle vilja tillvälla sig denna jordens mammon, att någonstädes i mörkret invänta den ensamme ryttaren, kasta pojkstackaren ur sadeln, själf sätta sig dit och aflägsna sig med rofvet.»

Bogislaus von Segebaden regerade som sagt i sitt postkontor i det Memenska huset till sin död 1856. Som bekant utkom vårt första svenska frimärke 1855. Man kan förmoda att von Segebaden var den förste boråsare som fick äran att skåda ett sådant.

Det första posttåget

Boråsarnas näste och nionde postmästare blev Peter Anders Dahlgren. Han hade bostad och postkontor i nuvarande fastigheten Allégatan 33, där entrén dock var från baksidan av denna gamla boråsgård. Under Dahlgrens tid — han var postmästare till sin bortgång 1866 — inträffade åtskilligt av stor betydelse i den lilla staden, som vid denna tid hade omkring 3.000 invånare.

Det viktigaste var att staden fick sin första järnväg. Den smalspåriga Borås—Herrljunga järnväg invigdes under vederbörlig pompa med kungabesök och annat 1863. Så gott som omgående fick postmästare Dahlgren en skrivelse från Kongl. Styrelsen där det kungjordes att »befordran af brefpostförsändelser böra ega rum dagligen med ett bantåg mellan Borås och Herrljunga». Detta skulle ske i ett avstängt rum i bantågsvagnen som borde ha en rymd av 20 kubikfot. En brevlåda skulle medfölja — den skulle dock endast öppnas i Borås och Herrljunga. Från början fanns givetvis inga poststationer utmed banan. De första sådana öppnades i Fristad, Borgstena och Ljung.

Styrelsen bestämde även att en utgående postiljonsbeskickning skulle bestå av två postiljoner. Till dessa utsågs en ordinarie postiljon från Borås och en från Ljungby. Båda dessa hade tidigare varit landsvägspostiljoner. Vid denna tid fanns det fem sådana postiljoner stationerade i Borås men fyra av dessa var »mindre skrifkunniga» och Styrelsen ansåg därför i motsats till postmästaren i Borås att dessa fyra var mindre lämpliga.

Den förste brevbäraren

Men postmästare Dahlgren kunde notera andra lokalhistoriska händelser. Under hans första år som postchef bars boråsarnas post ut av en gumma — trots mina små forskningar är hon den okända »postutbärserskan» — som antagligen var avlönad av postmästaren. Kanske fick hon också ta ut 2 öre pr brev av adressaten, och naturligtvis omfattade hennes distrikt hela staden.

Det var i november 1861 som generalpoststyrelsen i cirkulär lät meddela att enligt nådigt beslut skulle brevbärare anställas från 1862. Postmästare Dahlgren fick följande år utförliga instruktioner hur han skulle förfara i samband med att en sådan brevbärare anställdes. Bland annat meddelades att särskilda därtill avsedda frimärken av treöresvalör skulle erläggas som portoavgift för lokalbrev. För detta ändamål erhöll posten i Borås 2.000 dylika frimärken.

Generalpoststyrelsen hade vidare funnit skäligt att såsom extra brevbärare anställa snickarelärlingen Per Gustav Sandberg mot ett årligt arvode av 150 riksdaler förutom rättighet till beklädnad och brevbäringsavgift. Hans uniform skulle sys här i staden medan mössan med vapen skulle komma från Stockholm.

Per Gustav Sandberg var född 1840 och gick ur tiden 1880, i en ålder av 40 år sålunda. Under sin tid som brevbärare fick han tjänstgöra under fem postmästare. Det var f.ö. under en brevbäringstur på 1930-talet som jag lyckades få litet närmare upplysningar om denne brevbärarpionjär och även komma över en bild av honom. Av en händelse fick jag nämligen vetskap om att hans dotter bodde i Borås. Som gift hade hon ett annat namn än fadern. Jag kontaktade henne och hon berättade så mycket hon nu visste om fadern. Det blev ett givande samtal och när jag lämnade henne så tyckte jag att jag liksom kommit en gammal kollega närmare inpå livet. P. G. Sandberg hade varit en heder för Borås postkontor — han bör sålunda inte blott äras i sin egenskap av boråsarnas förste brevbärare.

Herrljungabanans tillkomst medförde förbättringar i postgången för andra orter. En diligenslinje till Ulricehamn upprättades och den kunde medföra två resande. Det tog 4 1/2 timmar att tillryggalägga den omkring 4 mil långa sträckan. Några år senare, 1872, gjorde en diligens mellan Borås och Varberg sin premiärtur. Körtiden här var 12 timmar på den 9 mil långa sträckan. Även denna diligens kunde utom postiljonen medföra två passagerare. Båda dessa diligenser fick mottaga och avlämna post till posten på Borås—Herrljunga. Brevbärare Sandberg ombesörjde posttransporterna till och från järnvägsstationen Borås Öfvre för 25 öre pr gång.

Skolgatan 10, där postkontoret var beläget 1875—1895.

De sista officerarna

Peter Anders Dahlgren som tidigare varit kronlänsman fick sin efterföljare i pensionerade majoren Carl Kjerrulff von Wolfffen. Under hans korta tjänstgöringstid, från 1866 till 1867, var postkontoret inrymt i en gammal boråsgård på Österlånggatan, där Stadshotellet nu reser sig.

Efter von Wolfffen kom postmästare Paul Christoffer Billing som hade bostad och postkontor i den nu rivna fastigheten Torggatan 17. Det var sålunda i likhet med postkontoren på 1600- och 1700-talen beläget vid Stora Torget.

När Billing lämnade Borås för att tillträda en postmästarejänst i Jönköping fick boråsarna en ny pensionerad officer, den siste, som postchef. Det var Per Edvard Otto Ennes som varit ryttmästare vid Livregementets dragonkår.

Postkontoret var då inrymt i »Ugglas hus» i korsningen av Allégatan och Skolgatan. Fastigheten är nu riven men långt efter det att posten lämnat detta gamla boråshus så kallades det för »Gamla posten».

I Ugglas hus höll posten till från 1875 till 1895 och förutom Ennes hade detta postkontor ytterligare tre chefer, Johan Fredrik Öjer, Mauritz Hoffman och Carl Emil Hallberg. Särskilt de tre sistnämnda fick väl känna på

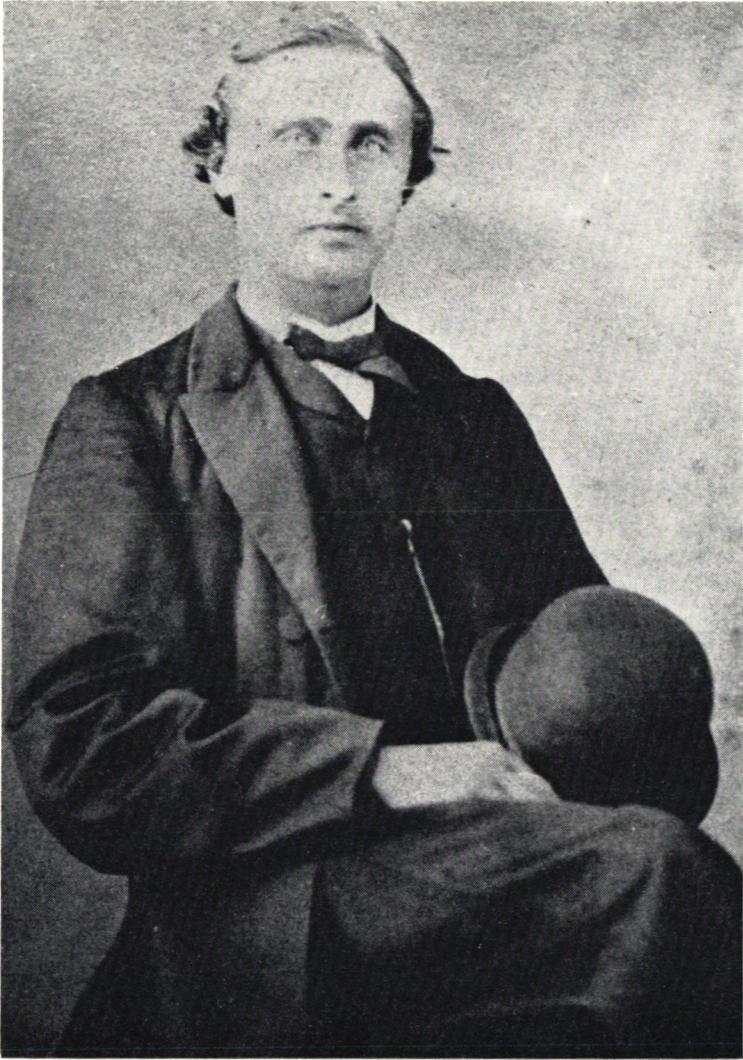
Interiör från postkontoret vid Västerlånggatan 18. Fastigheten specialbyggdes för Posten, som hade sina lokaler här åren 1913—1946. Nu disponeras fastigheten av Televerket.

att staden utvecklades. I takt med fabrikernas antal växte befolkningen och Borås gamla stadsgränser sprängdes i alla väderstreck. Särskilt bör det ha varit bråda dagar för postens folk året 1880 då staden bjöd på en industri- och lantbruksutställning som väckte uppmärksamhet landet runt. Den var till och med så fin att Ny Illustrerad Tidning i Stockholm sände hit Jenny Nyström för att göra reportage med sitt ritstift.

Den siste »diligenspostiljonen»

Ja, det hände åtskilligt av intresse i »Gamla posten». För första gången förhörde postverket lokal åt postkontoret och det var sålunda slut med den gamla ordningen att postmästaren på egen bekostnad skulle tillhandahålla lokal i samband med sin bostad.

Personalstyrkan växte också så sakteligen. En smått legendarisk postman, Wilhelm Andersson, slutade 1885 sin bana som postförare och blev anställd som brevbärare vid postkontoret. Staden hade då två brevbärare. När Wilhelm Andersson 1910 fick en välbehövlig pension hade hans två söner, Carl Ander och Sven Andersson, bokstavligt börjat gå i faderns fotspår.

Borås första brevbärare, Per Gustav Sandberg (1840—1880).

Carl Ander pensionerades 1941 och har nu gått ur tiden. Sven Andersson fick sin pension 1951 och är ännu i livet. Han är nu den ende som kan berätta om posten »förr i tiden». Under sin brevbärartid hade han sitt distrikt i södra stadsdelen, där konstnären Roland Kempe hade sitt föräldrahem. Vid ett tillfälle ritade och berättade Kempe om sin födelsestad Borås och han nämnde då också »brevbärar Sven som var allas vän».

*Brevbärare Wilhelm Andersson med sönerna Carl och Sven, som båda också var
brevbärare i Borås.*

Till »modernt» postkontor

Men så småningom blev stugan så trång i Ugglas hus att man måste flytta på sig. Postmästare Hallberg och hans lilla styrka drog den 1 oktober 1895 in i lokaler som var inrymda i det Lindgrenska huset i hörnet av Västerlånggatan och Torggatan. Om moderna tider skvallrade bl.a. den installerade posthissen, som dock inte var mer sensationell än att den måste dragas upp till sin bestämmelseort med handkraft.

Men utvecklingen gick vidare. Vid sekelskiftet hade staden närmare 16.000 invånare. Poststyrkan hade ökat till sexton, inlämnade paket var 4.767 och avgående vanliga brevfräsändelser 505.232 stycken. Tjugo år senare hade personalstyrkan fördubblats, inlämnade paket hade ökats till 133.016 och avgående brev noterades till 1.608.508 stycken.

Vid det laget hade man flyttat in i televerkets nybyggda fastighet vid Västerlånggatan, där posten fick utrymmen som i mångas ögon var orimligt stora. »Vän av ordning» och »Vän av sans och måtta» lät höra av sig i insändarspalterna. Det var vid inflyttningen 1913 som dessa tongångar hördes men de tystnade, om inte förr så på 1920-talet. Moderna knallar i form av män som startade postorderfirmor dök upp och ställde alla kalkyler på huvudet. I slutet av 20-talet hade man bland annat kommit upp till närmare 600.000 inlämnade paket. En summa som inte minst impone-

rade och överraskade både postdirektionen och generalpoststyrelsen, där man i det längsta trodde att den väldiga postmängden i Borås var mer av tillfälligt slag. Av den orsaken fick Borås postkontor alldeles för länge brottas med både otillräckligt lokalutrymme och personalbrist.

»En explosionsartad utveckling»

F. stationsmästaren, fil.mag. Anna Palmgren har i verket »Postman minns» berättat om den explosionsartade utvecklingen. Hon erinrar om att postkontoret på några få år blev landets näst största i paketbefordran. Dåvarande postmästaren satte en ära i att vara så sparsam som möjligt med postverkets medel. Men han hade inte, skriver Anna Palmgren, fullt klart för sig i hur hög grad detta gick ut över tjänstemännen. Ett yttrande som han en gång fällde till personalen var signifikativt: »Karlstads postkontor är mindre än Borås men har större personal».

Ja, vi posttjänstemän av olika grader som var med på den tiden kan instämma med Anna Palmgren.

Men 1940-talet blev i flera avseenden bättre för det prövade postfolket i Borås. Då fick vi ett postkontor som betecknades som Europas modernaste. Det var året 1946 och antalet tjänstemän var då 159, siffran för inlämnade paket var noga räknat 782.419 och postkontorets inkomster belöpte sig till 2.246.049 kr.

Och därmed sätter jag punkt för posten i Borås på den tiden.